

## СХИЛЬНІСТЬ ДО СУЇЦИДАЛЬНОЇ ТА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

### TENDENCIES TO SUICIDAL AND DEVIANT BEHAVIOR OF ADOLESCENTS DURING MILITARY ACTIONS

З урахуванням сучасних обставин існування українського народу проблема суїцидальності та девіації набуває особливої важливості. Молодь стає особливо вразливою через нестабільну економічну, політичну ситуацію, постійні загрози дії держави-агресора. Треба враховувати, що сам підлітковий вік – це період, який несе непередбачувані зміни в фізіологічному стані дівчат та хлопців, а їхня незрілість психіки лише набуває свого розвитку. Усі ці внутрішні та зовнішні фактори дестабілізують психіку молодого особистості, що може призвести до суїцидальних думок, задумів та дій у цьому напрямку. Соціальне оточення в цей період може бути додатковим фактором, що сприяє формуванню девіантної або суїцидальної поведінки. Метою нашого дослідження було вивчення особливостей осіб молодого покоління, схильних до суїцидальної та девіантної поведінки. Після детального аналізу вітчизняної та зарубіжної літератур, ми дійшли висновку, що проблема самогубств активно вивчалася фахівцями в різних галузях: психології, вікової психології, соціології, медицини, юридичної психології тощо. Наукові дослідження за даною темою були спрямовані на вивчення поведінки індивіда, яка призводить до суїциду з різних аспектів, ставши підґрунтям для подальшого розвитку суїцидології як окремої науки, яка не втрачає актуальності до теперішнього часу.

У своїй роботі ми розглядаємо суїцидальну поведінку як свідомий, спрямований на припинення власного життя вольовий акт, спричиненням якого особистість намагається завершити своє існування, перебуваючи в стані внутрішньої кризи або емоційного страждання.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що найбільш критичним віком до скоєння суїцидальних дій є 14 та 15 років, саме підлітки цього віку продемонстрували виражену схильність до суїцидальних дій – 76,92%. Також під час дослідження встановлено, що підлітки схильні до соціально обумовленої поведінки (понад 35% респондентів), залежної поведінки (понад 20% респондентів) та самоушкоджуючої поведінки (понад 15% респондентів), що вказує на необхідність проведення виховної роботи як за темами здорового способу життя, так і з профілактики суїцидальної поведінки серед підлітків, оскільки понад 15% осіб підпадають під групи ризику.

**Ключові слова:** суїцидальність, суїцидальна поведінка, молодь, девіантна поведінка, девіація.

Taking into account the current circumstances of the existence of the Ukrainian people, the problem of suicidality and deviance takes on special importance. Youth becomes especially vulnerable due to unstable economic and political situation, constant threatening actions of the aggressor state. Taking into account the fact that adolescence itself is a period that brings unpredictable changes in their physiological state and the immaturity of the psyche, which is just beginning to develop. All these internal and external factors destabilize the psyche of a young person, which can lead to suicidal thoughts, plans and actions in this direction. The social environment during this period can be an additional factor contributing to the formation of deviant or suicidal behavior. The purpose of our research was to study the characteristics of the young generation who are prone to suicidal and deviant behavior. After a detailed analysis of domestic and foreign literature, we came to the conclusion that the problem of suicides was actively studied by specialists in various fields: psychology, age psychology, sociology, medicine, legal psychology, etc. Scientific research on this topic was aimed at studying individual behavior that leads to suicide from various aspects, becoming the basis for the further development of suicidology as a separate science that does not lose its relevance to the present time.

In our work, we consider suicidal behavior as a conscious willful act aimed at ending one's own life, causing an individual to try to end his existence while in a state of internal crisis or emotional suffering.

According to the results of the conducted research, it was established that the most critical age before committing suicidal acts is 14 and 15 years, it is teenagers of this age who demonstrated a pronounced tendency to commit suicidal acts – 76.92%. It was also established during the study that adolescents are prone to socially conditioned behavior (more than 35% of respondents), addictive behavior (more than 20% of respondents) and self-harming behavior (more than 15% of respondents), which indicates the need for educational work, both on the topics of healthy way of life and attention should be paid to the prevention of suicidal behavior among teenagers. Since more than 15% of people fall under risk groups.

**Key words:** suicidality, suicidal behavior, deviant behavior, deviation, young people.

УДК 159.99; 37.013.42; 376.58 (075.8); 37.018.26  
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.53.18>

#### Головська І.Г.

к.психол.н., доцент,  
доцент кафедри теорії та методики  
практичної психології  
Південноукраїнський національний  
педагогічний університет імені  
К.Д. Ушинського

#### Авадані В.А.

здобувачка II курсу магістерського рівня  
вищої освіти соціально-гуманітарного  
факультету  
Південноукраїнський національний  
педагогічний університет імені  
К.Д. Ушинського

Тема суїцидальності серед підлітків та молодого покоління в умовах сучасного прогресу, економічної та політичної ситуації, а також з урахуванням розповсюдженості та доступності кіберпростору, збільшеного впливу інформативного простору набуває все більшої актуалізації та зацікавленості науковців.

Ця тема об'єднує в собі соціальні, психологічні та глобальні виклики сучасності. Підлітковий вік вважається одним із найбільш вразливих періодів у житті людини, коли можуть виникати емоційні, психологічні проблеми та питання ідентичності. Це період формування особистості, у якому вирішуються складні питання

самоідентифікації, соціального статусу, побу-дови системи цінностей і визначення власної ролі в суспільстві. Усе це викликає емоційне напруження та інколи стає причиною тривалих стресових, а інколи й фруструючих станів. Відомо, що вплив різноманітних факторів, таких як емоційний розлад, стрес, недостатня суспільна підтримка, непорозуміння із значимими дорослими та однолітками, може спричинити появу суїцидальних намірів серед молоді.

Дослідження схильності до суїцидальної поведінки та самої суїцидальності є дуже важливим, особливо для вдосконалення підходів психологічної та психотерапевтичної допомоги. Розуміння внутрішньої динаміки, особистісних особливостей та ризикових факторів може допомогти розробити ефективні психо-соціальні програми для підтримки та реабілітації підлітків у вразливий період їхнього життя. Такі дослідження можуть сприяти зміцненню психологічного здоров'я молоді, зменшенню ризику суїциду та підвищенню якості життя.

Науковий підхід до цієї теми став значно більш систематичним і широким у ХІХ столітті, першопрохідцем вважають Еміля Дюркгейма, французького соціолога, який розпочав аналізувати соціальні фактори, що впливають на суїцидальну поведінку. Надалі значний внесок у розробку проблематики суїцидальної поведінки внесли А. Адлер, Е. Гроллман, К. Лукас, К. Меннінгер, Г. Сейдіу, К. Хорні, Е. Шнейдман, М. Фарбероу, З. Фрейд, К. Юнг та інші [3; 4; 6; 8; 11].

Українська суїцидологія відзначається відносно короткою історією. Завзятий та багатогранний інтерес до різних аспектів суїциду виявився в роботі вітчизняних психіатрів, лікарів, психологів, філософів та юристів, таких як: К.В. Аймедов, Ю.О. Асеева, П.В. Будьоний, Я.В. Васильєв, В.І. Каневський, В.В. Лісницька, Н.О. Марута, І.А. Сікорський, Г.Я. Пилягіна, В.М. Прийменко, О.О. Хаустова, В.В. Шкуро та ін. [1; 2; 5; 9; 14].

Об'єктом нашого дослідження була схильність до суїцидальної та девіантної поведінки підлітків під час воєнних дій.

Метою дослідження було дослідити особливості осіб молодого покоління, які схильні до суїцидальної та девіантної поведінки.

Методи дослідження наступні: теоретико-методологічний аналіз теми дослідження, психодіагностичні та математико-статистичні методи.

Теоретичний метод включав теоретико-методологічний аналіз та узагальнення соціальних, педагогічних і психологічних досягнень, що стосуються теми дослідження.

До складу психодіагностичного комплексу увійшли тест про схильність до суїциду (розробник М. Радуга) [12; 13]; методика про

схильність до девіантної поведінки (СДП) (розробник Е.В. Леус) [7; 10].

Після детального аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури ми дійшли висновку, що проблему самогубств активно вивчали фахівці в різних галузях. Наукові дослідження за даною темою були спрямовані на вивчення поведінки індивіда, яка призводить до суїциду з різних аспектів, ставши підґрунтям для подальшого розвитку суїцидології як окремої науки, яка не втрачає актуальності дотепер.

У нашій роботі ми розглядаємо поняття суїцидальної поведінки, як свідомий, спрямований на припинення власного життя вольовий акт, спричиненням якого особистість намагається завершити своє існування, перебуваючи в стані внутрішньої кризи або емоційного страждання.

Особистість суїцидента скеровується такими внутрішніми формами перебігу передсуїцидального періоду, як міркування, задуми та наміри з приводу аутоагресивних дій, які в подальшому набувають зовнішніх проявів, а саме суїцидальних спроб або завершеного суїциду.

Вікові кризи можуть розглядатися як детермінуючий фактор суїцидальної поведінки. Але найбільш суїцидонебезпечною є криза підліткового віку, яка відповідно до періодизації Г. Абрамової проявляється в межах від 11 до 17 років. Цей період супроводжується нерівномірними, але стрімкими темпами анатомо-фізіологічної перебудови організму та переплетінням внутрішньоособистісних конфліктів і конфліктів із соціумом, збільшуючи ймовірність спроб самогубства серед цієї вікової категорії.

На етапі експериментального дослідження було організовано опитування осіб підліткового віку (14–17 років) у кількості 58 осіб, що в рамках дослідження розглядається, як 100% вибірки. Обрані респонденти були розподілені на дві вікові категорії: у першу групу увійшли особи, які на час психодіагностичного дослідження досягли віку від 14 до 15 років (ГТ-1), у кількості 26 осіб, а в другу групу увійшли особи у віковій категорії від 16 до 17 років (ГП-2) у кількості 32 особи.

Для визначення схильності обраних респондентів до суїцидальної поведінки результати кількісного аналізу тесту «Схильність до суїциду» (М. Радуга) представлено на рис. 1.

Під час якісного аналізу отриманих результатів можливо відзначити, що серед обраних респондентів яскраво виражена можливість скоєння суїцидальної спроби при критичній життєвій ситуації більш ніж у 34% опитаних підлітків, понад 25% опитаних мають схильність до рішучих дій щодо припинення власного життя, а виражену схильність до скоєння суїцидальної спроби мають понад 12% опитаних.

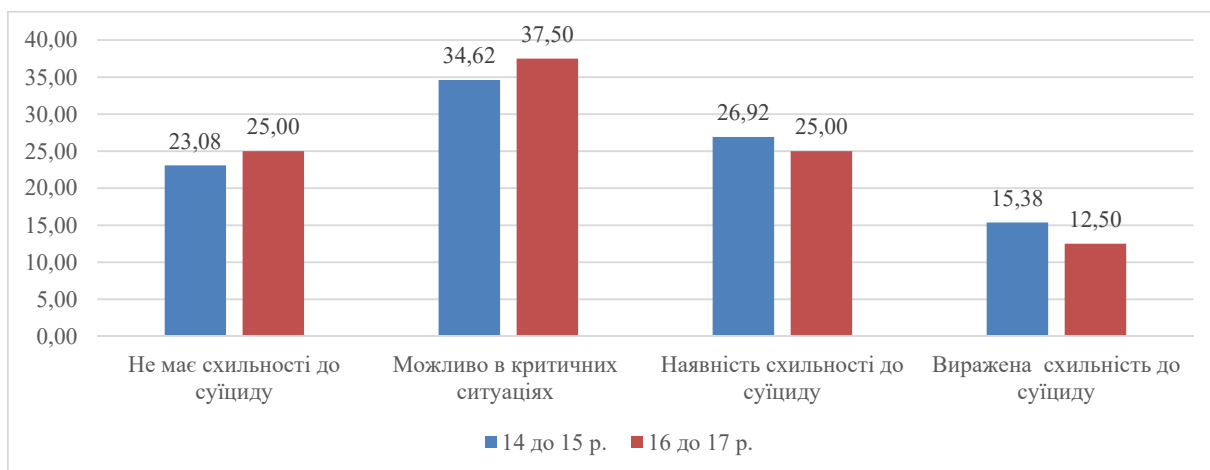


Рис. 1. Схильність респондентів до суїцидальної поведінки

При детальному розгляді отриманих результатів за визначеними групами можна відзначити, що у 23,08% підлітків ГТ-1 (14–15 років) діагностовано відсутність схильності до суїциду, у 34,62% осіб – схильність до можливого скоєння суїцидальної спроби в разі критичної життєвої ситуації, у 26,92% осіб виражена схильність до рішучих дій щодо припинення власного життя, а в 15,38% осіб відзначається виражена схильність до скоєння суїцидальної спроби.

Розглядаючи результати, отримані від респондентів ГП-2 (16–17 років), ми виявили, що у 25,00% осіб діагностовано відсутність схильності до суїциду, у 37,50% осіб відзначено схильність до можливого скоєння суїцидальної спроби в разі критичної життєвої ситуації, у 25,00% осіб виражена схильність до рішучих дій щодо припинення власного життя, а у 12,50% осіб відзначається виражена схильність до скоєння суїцидальної спроби.

На наступному етапі експериментального дослідження ми дослідили наявність схильності до девіантної поведінки за допомогою

методики «Схильність до девіантної поведінки» (СДП) (Е.В. Леус), яка має ряд додаткових шкал, що допомагають виявити психологічні особливості особистості підлітка: ризик соціальної дезадаптації, схильність до депресії, ризик початку вживання наркотичних засобів, можливість і характер суїциду, алкоголізацію тощо.

Для вирішення поставленого завдання ми проаналізували отримані дані та виявили характерні для нашої вибірки види девіантної поведінки. Результати дослідження наведено на рис. 2 і 3.

За результатами дослідження було встановлено, що в підлітків ГТ-1 спостерігався високий показник серед виду девіантної поведінки, 34,62% респондентів мають СОП. Це свідчить про те, що дана категорія підлітків схильна до соціально обумовленої поведінки. Це відносно деструктивний показник, бо особистість адаптується до ведучої, значущої або референтної групи, можливо, до групи, яка має антисоціальну або девіантну в різних варіантах спрямованість.

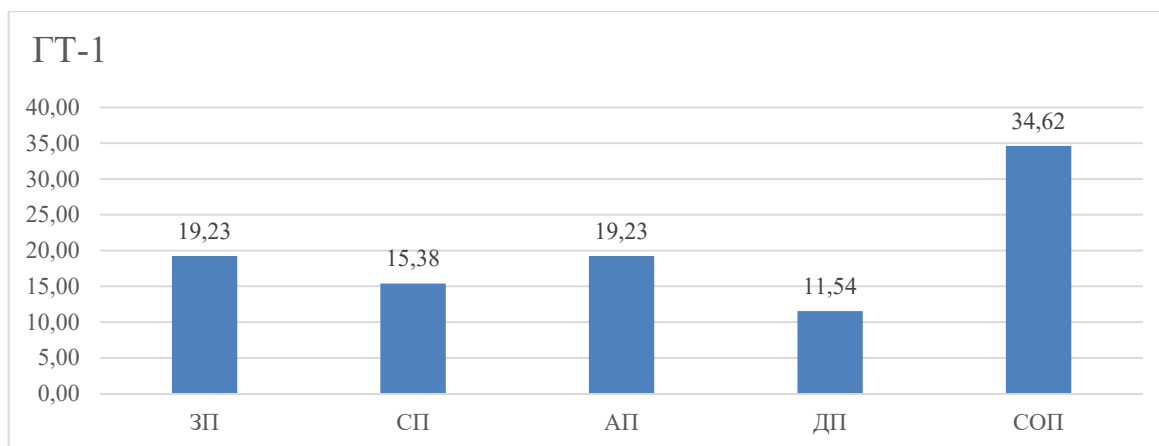
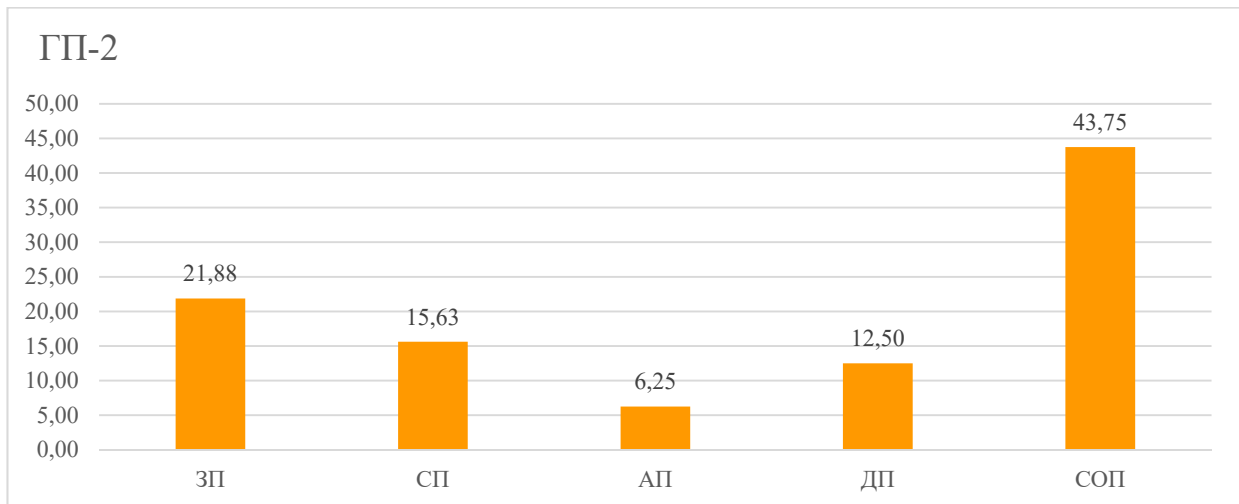


Рис. 2. Схильність до девіантної поведінки ГТ-1

Примітки: ЗП – залежна поведінка; СП – самоушкоджуюча поведінка; АП – агресивна поведінка; ДП – делінквентна поведінка; СОП – соціально обумовлена поведінка



**Рис. 3. Схильність до девіантної поведінки ГП-2**

*Примітки:* ЗП – залежна поведінка; СП – самоушкоджуюча поведінка; АП – агресивна поведінка; ДП – делінквентна поведінка; СОП – соціально обумовлена поведінка

Наступний показник ЗП (19,23% респондентів) показав, що підлітки схильні до зловживання різними речовинами, які змінюють психічний стан, включаючи алкоголь і куріння тютюну, окрім хімічних залежностей. Можна також віднести і проміжні (переїдання, голодування) та нехімічні залежності: патологічна схильність до азартних ігор (гемблінг, лудомація), еротичні (любовні адикції та адикції уникнення, сексуальні), соціально прийнятні (роботоголізм, спортивна адикція, компульсивний шопінг, залежність від спілкування, релігійні адикції), кіберадикції (інтернет-залежність, залежність від соціальних мереж, фабінг, селфетіс, web-сьорфінг, кіберкомунікативні адикції тощо), недиференційовані (залежність від отримання задоволення, колекціонування, фанатизм, духовний пошук).

Також у 19,23% респондентів виявлено агресивну поведінку (АП), яка включає вербальну та фізичну агресію, ворожість, негативізм, зухвалість і мстивість. Це притаманно саме періоду тинейджерів (14–15 років), авторитетність батьків змінюється, саме цей період характеризується пошуком своїх авторитетів в інших місцях, і в цьому процесі агресивність набирає різних форм, які потім втілюються в характері. Прояви фізичної та вербальної агресії видно назовні, тоді як інші форми мають менш помітний характер: знищення майна, ведення спостереження за об'єктом, постійний роздратований стан і незадоволеність, відчуття провини та образи, надмірна підозрілість, напади критики на інших людей тощо.

Занепокоєння викликає отримані достатньо високі показники за субшкалою СП – 15,38% респондентів. Висока емоційна сприйнятливості і чутливість, низька стійкість до стресу, відсутність сформованих моделей співволо-

діння із зовнішніми ситуативними проблемами та внутрішніми переживаннями, потреба в тісних контактах з однолітками, прагнення до емансипації від дорослих, переживання вікової кризи та інші актуальні проблеми цього віку можуть сформувати прагнення заподіяти собі біль або фізичну шкоду, навіть до свідомої відмови від життя. Респонденти цієї категорії становлять групу ризику та вимагають уваги до своїх переживань.

ДП виявлено в 11,54% респондентів. Це є нормальним показником, враховуючи вік цієї групи респондентів, оскільки перехід у підлітковий вік характеризується випробуванням «світу на порочність», визначенням меж правильного та неправильного, пошуком та побудовою свого стилю поведінки в соціальному середовищі, який розпочинається в цьому віці. Делінквентна поведінка оцінюється соціумом, як «антисоціальна, яка суперечить правовим нормам, що загрожує соціальному порядку та благополуччю оточуючих людей. Включає поведінку, яка розгортається, як будь-які дії або бездіяльність, заборонені законодавством» [7; 10].

Аналізуючи дані другої групи респондентів, слід зауважити, що вони мають дещо більшу схильність до СОП (43,75% респондентів). Це може бути пов'язаним із тим, що у віці 16–17 років підлітки вже більше розуміють та усвідомлюють необхідність у притримуванні соціальних правил. Більшість із них уже визначилась із стилем своєї поведінки. Досить високим залишається ще показник ЗП – 21,88% респондентів, що може вказувати або на розгортання залежностей, або на подальші проби та пошуки нових відчуттів. Дещо підвищується показник за субшкалою СП – 15,63% респондентів, що є негативним проявом підліткового

віку, на відміну від молодшої групи. Це може вказувати на появу додаткових стресових факторів, якими можуть бути невдалі спроби знайти свою референтну групу, нерозділене кохання, замислювання про майбутнє та пошук сенсу життя. Отже, більш суїцидонебезпечним віком серед наших респондентів виявились опитані у віці 16–17 років.

За результатами проведеного психодіагностичного опитування можливо вказати, що найбільш критичним віком для скоєння суїцидальних дій у рамках нашого дослідження виявилась група (ГТ-1) у віковій категорії від 14 до 15 років, оскільки найбільші показники виявлено за шкалами «Можливість скоєння суїцидального акту в критичній ситуації», «Наявність схильності до суїциду» та «Виражена схильність», що складає 76,92% респондентів даної групи. Для осіб у віковій категорії від 16 до 17 років (ГП-2) сумарний показник визначених субшкал склав 75% опитаних.

Стосовно схильності до девіантної поведінки, при порівнянні показників ГТ-1 та ГП-2 можна зазначити, що у двох цих групах переважають шкали СОП (ГТ-1 – 34,62% респондентів і ГП-2 – 43,75% опитаних), які є значною частиною в успішній соціалізації підлітка в групах. Досить високі показники за ЗП (ГТ-1 – 19,23% респондентів і ГП-2 – 21,88% опитаних) та СП (ГТ-1 – 15,38% респондентів і ГП-2 – 15,63% опитаних) в обох групах, що вказує на необхідність проведення виховної роботи як за темами здорового способу життя, так і з профілактики суїцидальної поведінки серед підлітків, оскільки понад 15% осіб підпадають під групи ризику.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Асєєва Ю.О., Кузнецова А.В., Грачківська В.В. Проблема суїцидальності серед молодого покоління українців. *Габітус*. 2022. Вип. 36. С. 110–114.
2. Блинова О.Є. Психологічні фактори суїцидальної поведінки у підлітковому віці. *Актуальні проблеми суїцидології* : зб. наук. праць. Київ, 2002. Ч. 1. С. 31–33.
3. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби / за ред.

В.Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 106 с.

4. Зубрицька-Макота І.В., Христюк О.Л. Суїцид як крайня форма психологічного неприйняття себе: допомога психологу діагностувати проблему. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Психологічна»*. 2014. Вип. 1. С. 13–21.

5. Каневський В.І. Суїцидологія в соціальній роботі : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 348 с.

6. Каневський В.І., Васильєв Я.В. Проблема парасуїцидальної особистості в контексті суїцидальної ситуації. *Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. академіка С.Д. Максименка. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. Вип. 17. Том. X. С. 201–211.

7. Корольчук М.С., Корольчук В.М., Ржевський Г.М. Практична психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 728 с.

8. Кризова психологія : навчальний посібник / за заг. ред. проф. О.В. Тімченка. Харків : НЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2010. 383 с.

9. Лісницька В.В. Основні причини суїцидальної поведінки підлітків. *Modern science: innovations and prospects : proceedings of V International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden : Diamond trading tour, 6–8 February 2022*. Р. 430–436.

10. Моргун В.Ф., Тітов І.Г. Основи психологічної діагностики : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2009. 464 с.

11. Психологія суїцидальної поведінки : посібник / Д.В. Лебедєв та ін. / за заг. ред. проф. О.В. Тімченка. Харків, 2007. 129 с.

12. Рудюк Н.Г., Полетаєва І.О. Сутність суїцидальної поведінки та аспекти її діагностики серед підлітків. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. URL: [http://www.rusnauka.com/6\\_NiTSB\\_2009/Psihologia/41838.doc.htm](http://www.rusnauka.com/6_NiTSB_2009/Psihologia/41838.doc.htm)

13. Сербіновська Н.В. Діагностика суїцидальних тенденцій підлітків / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/171/1.pdf>

14. Хаустова О.О. Суїцид: сучасні підходи до профілактики. *Ліки України*. 2013. № 1(167). С. 89–94.